

ІВАНИЦЬКА О. М.,
доктор наук з державного управління,
заступник директора з наукової роботи
Інститут міжнародних відносин,
Національний авіаційний університет

ГАДІЯК А.Г.,
бакалавр спеціальності «міжнародні економічні відносини»,
Інститут міжнародних відносин
Національного авіаційного університету

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЛІЗИНГУ В УКРАЇНІ

Аннотація. Робота присвячена історичним аспектам виникнення та становлення лізингу в Україні. Проаналізовано основні етапи розвитку лізингу в Україні, розглянуто стадії еволюції лізингу та ідентифіковано сучасну стадію розвитку ринку лізингу в Україні.

Ключові слова: лізинг, кредитування, ринкова інфраструктура, економіка України.

Аннотація. Работа посвящена выявлению исторических аспектов возникновения и становления лизинга в Украине. Проанализированы основные этапы развития лизинга в Украине, рассмотрены стадии эволюции лизинга, идентифицированы современные стадии развития рынка лизинга в Украине.

Ключевые слова: лизинг, кредитование, рыночная инфраструктура, экономика Украины.

Annotation. The issue is devoted to historic aspects of lease derivation and formation in Ukraine. The main steps of lease development in Ukraine are analyzed as well as lease evolution stages is enlightened and modern stage of lease market development in Ukraine is identified.

Key words: leasing, lending, market infrastructure, economy of Ukraine.

Постановка проблеми. Дослідження історичних аспектів виникнення та становлення лізингу є важливим для більш глибокого осмислення усіх закономірностей і особливостей його розвитку, виявлення основних проблем його розвитку на сучасному етапі. Доцільним розглянути всі стадії еволюції лізингу та ідентифікувати, в якому стані перебуває ринок лізингу в Україні сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти розвитку лізингу досліджувало такі українські та зарубіжні вчені, як Леценко М.І., Галецька Т.І., Васильчишин О.Б., Горемікин В.А., Овчинікова В.Ф., Зубіна С.В., Зайцев О.В., Топішко Т.І., Мозговий О.М., Щеголева Н.Г., Соболев М., Пивоваров С.Е., Петрашко Л.П. та інші. В їх наукових працях достатньо повно представлені теоретичні положення щодо сутності лізингу, його видів та форм, а також вигоди, переваги та недоліки лізингу.

Невирішені частини пролеми. Звісно, тематика лізингу є широко дослідженою, однак в науковій літературі дуже рідко зустрічається викладення підходів до періодизації розвитку лізингу в Україні, яка є напролюд важливою для глибоко розуміння такого явища, як лізинг, та особливостей його розвитку в Україні. Саме тому періодизація розвитку лізингу є пріоритетною в нашому дослідженні.

Метою статті є історичний аналіз розвитку лізингу в Україні та виокремлення етапів його розвитку, а також дослідження стадій еволюції лізингу та виявлення сучасної стадії розвитку лізингу в Україні.

Викладення основного змісту. Специфіка формування лізингу, як й інших явищ господарського життя, визначається рівнем економічного розвитку країни, станом ринкової інфраструктури, характером і спрямованістю державної політики, національними, культурними, етичними, правовими та іншими чинниками.

Необхідність розвитку лізингових відносин в Україні виникла об'єктивно, і можна виокремити такі закономірності, які призвели до їх розвитку. Великим підприємствам, які через роздержавлення стали акціонерними товариствами, була необхідна модернізація основних засобів (парк яких сформувався ще за часів Радянського Союзу) або перепрофілювання своєї діяльності, що також вимагало придбання нового обладнання. Новостворюваним малим і середнім підприємствам для їх належного функціонування потрібні були інвестиції у придбання основних засобів, але власних коштів і застави, необхідної для залучення банківських кредитів, у них бракувало. Банки не могли запропонувати своїм клієнтам прийнятних умов отримання довготермінових кредитів на інвестиційні цілі за недостатністю довготермінових ресурсів через значну вартість такого кредитування і високі вимоги до обсягу та ліквідності забезпечення. Вітчизняні та іноземні виробники машин і обладнання шукали нові ринки для збуту своєї продукції та нові фінансові схеми придбання її покупцями [1].

Отже, було сформовано значний потенційний попит на лізингові послуги в Україні, зумовлений масштабними перетвореннями в економіці, а саме: реструктуризацією промисловості, приватизацією державних підприємств, технічним переоснащенням сільськогосподарських і транспортних галузей, становленням та розвитком приватного малого й середнього бізнесу.

Особливо важливим став розвиток такого виду лізингу, як міжнародний. Загалом, для України міжнародний лізинг є новим економічним явищем, як і сам лізинг. Але зазначимо, що ще за часів СРСР лізингові операції застосовувалися лише у сфері зовнішньоекономічної діяльності. За угодами міжнародного імпортного

лізингу радянські зовнішньоторговельні підприємства-лізингоодержувачі “Авіаекспорт”, “Совтрансавто”, “Совкомфлот”, “Совфрахт”, “Трактороекспорт” тощо отримували в компанії-лізингодавців із розвинутих капіталістичних країн літаки, вантажні автомобілі, танкери, пасажирські кораблі та інші обладнання. Вчені та практики вже тоді пропонували більш широко використовувати лізинг для підвищення ефективності економіки, проте лізингові операції не набули поширення в командно-адміністративній системі господарювання [2]. Отже, періодизацію розвитку лізингу слід починати з часів існування Радянського Союзу.

Сьогодні в літературі відсутнє чітке розмежування етапів становлення лізингу в Україні. На нашу думку, можна виділити п'ять етапів розвитку лізингових відносин на території України.

Процес запровадження лізингових операцій в Україні почався з кінця 80-х рр. і триває до цього часу. В процесі становлення та розвитку лізингового бізнесу в нашій країні суттєвим видається виділити декілька періодів:

- 1) кінець радянського періоду (1989-1990 рр.);
- 2) період становлення лізингу (1991-1996 рр.);
- 3) період формування ринку (1997-2002 рр.);
- 4) період активізації розвитку відносин (2003-2008 рр.);
- 5) період стабілізації (з 2009 р. до теперішнього часу)

Як зазначалося вище, лізингові операції в Радянському Союзі не набули широкого поширення. Вони були одиничними, нерегулярними, в основному міжнародного характеру (державні замовлення під гарантію “Зовнішекономбанку” СРСР) [4].

Активне застосування лізингових операцій в Україні почалося з середини 1989 р. як результат переходу на орендні форми господарювання. Саме тому нами було обрано такі часові рамки для першого періоду становлення лізингу в Україні.

Розвиток мережі комерційних банків сприяв впровадженню лізингових операцій (табл. 1). Навіть у динаміці за три роки можна простежити зростання участі українських комерційних банків у лізингових операціях. І якщо на початку 1990 р. лівова їх частка була зосереджена в банках Росії (89,3%), то вже всередині 1991 р. лізинг одержав поширення в більшості республік колишнього СРСР. На Україну припадало вже 5,3% від загального обсягу операції. Зазначимо, що відбулося зростання абсолютного обсягу лізингових операцій за 1990-1991 рр. в 27 разів.

Разом з тим, слід відзначити, що лізингові операції не стали для банків традиційними. Частка майна, що закуповувалася для лізингу, не перевищувала 3-4% загальної вартості основних засобів банків [4, с.49]. Широкому впровадженню лізингу перешкоджали слабка методологічна база, відсутність практичного досвіду, дешевизна кредиту та монополізація економіки.

Таблиця 1

Участь банків республік СРСР в лізингових операціях

	01.01.90		01.07.90		01.01.91		01.07.91		01.01.92	
	млн. крб.	%	млн. крб.	%	млн. крб.	%	млн. крб.	%	млн. крб.	%
Україна	0,3	1,3	2,2	3,7	3,8	5,2	8,0	5,3	-	-
Росія	20,8	89,3	49,8	84,1	59,0	82,1	101,7	67,5	229,2	82,0
Білорусія	0,1	0,4	0,5	0,8	0,3	0,4	3,2	2,1	5,8	2,1
Узбекистан	1,7	7,3	2,5	4,2	4,9	6,8	6,7	4,5	7,3	2,6
Казахстан	-	-	3,5	5,9	2,6	3,6	2,6	1,8	6,8	2,4
Латвія	-	-	0,2	0,3	0,6	0,8	2,3	1,5	-	-
Литва	0,3	1,3	0,3	0,5	0,1	0,2	0,7	0,5	-	-
Грузія	-	-	0,1	0,2	0,1	0,2	2,8	1,9	-	-
Таджикистан	0,1	0,4	0,2	0,3	0,2	0,3	0,6	0,4	0,6	0,2
Азербайджан	-	-	-	-	0,1	0,2	0,1	0,1	11,3	4,0
Естонія	-	-	-	-	0,1	0,2	21,6	14,3	4,6	1,6
Киргизстан	-	-	-	-	-	-	0,1	0,1	-	-
Вірменія	-	-	-	-	-	-	-	-	13,9	5,1
Разом	23,3	100	59,3	100	71,8	100	150,6	100	279,5	100

Джерело: [4, с.47]

Наступний період, період становлення, на нашу думку, пов'язаний з розробкою законодавства щодо лізингу. Так, за Законом України “Про банки і банківську діяльність” від 20.03.1991 р. банкам дозволялося

проводити операції з придбання за власні кошти засобів виробництва та подальшою передачею їх в оренду, розробляти та використовувати ефективні лізингові технології, виступати одночасно лізингоодержувачами та кредитором. Законом України “Про оподаткування прибутку підприємств” від 20.03.1994 р. було введено поняття “лізингова (орендна) операція”, “оперативний лізинг (оренда)”, “фінансовий лізинг (оренда)”, “зворотний лізинг (оренда)”. У цей період ринкової трансформації економіки країни сформовано передумови для розвитку лізингу. Цей етап є символічним для України в цілому, адже саме у 1996 році країна здобула Конституцію і національну валюту.

На наступному, третьому, етапі була прийнята велика кількість спеціальних законодавчих актів, які регулюють відносини учасників лізингової угоди. У цей же час банківські установи зіткнулися з низкою обмежень НБУ щодо здійснення ними лізингових операцій, проблемним поверненням наданих у позику коштів, складнощами управління лізинговим майном, і в результаті цього вони почали засновувати дочірні лізингові компанії. Упродовж 1996-1998 рр. було створено “Аваль-лізинг”, Українську сільськогосподарську лізингову компанію “Украгроліз”, “Украгролізинг”, “Укрексімлізинг”, “Укртранслізинг”, Фінансово-лізинговий дім при АК АПБ “Україна” та низку інших структур.

Держава з метою підтримки вітчизняних виробників сільськогосподарської техніки у вересні 1997 р. утворила Державний лізинговий фонд, який на пільгових умовах мав фінансувати операції з постачання лізинговими компаніями української сільгосптехніки. Одним із таких суб'єктів використання коштів Державного лізингового фонду стала державна лізингова компанія ВАТ “Украгромашиінвест”, яка була створена у жовтні 1997 року. На основі Державного лізингового фонду у 1999 р. сформовано державну лізингову компанію “Украгролізинг” [1, с. 134]. З метою захисту інтересів учасників лізингових відносин у 1997 р. було створено Асоціацію лізингових компаній “Укрлізинг”, яка є громадською організацією до складу якої увійшли вітчизняні лізингові та страхові компанії, банківські та наукові установи, підприємства. У цьому ж році Україна стала членом Європейської федерації національних лізингових асоціацій LEASEUROPE.

Удосконалювалась законодавчо-нормативна база лізингових відносин. Зокрема, 16.12.1997 р. було прийнято Закон України “Про лізинг”. З метою створення в Україні правових основ для захисту інтересів споживачів фінансових послуг, діяльності і розвитку конкурентоспроможного ринку фінансових послуг, а також проведення єдиної державної політики у фінансовому секторі прийнято Закон України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” від 12.07.2001 р.

Тобто, на цьому етапі відбувалося ефективне формування лізингових відносин, органів щодо регулювання лізингових відносин в Україні, удосконалення нормативної бази лізингової діяльності, а також розширення зв'язків у цій сфері.

Наступним етапом є період з 2003 по 2008 рік, який характеризується прийняттям спеціального закону щодо регулювання правових та економічних засад фінансового лізингу – Закон України “Про фінансовий лізинг” від 11.12.2003 р. (нова редакція Закон України “Про лізинг”). Відзначимо, що формувалась і основа регулювання розвитку лізингових послуг: введено нормативний акт “Про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг”.

Прийняті на цьому етапі нові Цивільний та Господарський Кодекс також містять положення, що окреслюють сутність та види лізингу. Кроком уперед у розвитку лізингового бізнесу стало довшоочікуване приєднання України у 2006 р. до Конвенції УНІДРУА про міжнародний фінансовий лізинг. Проте, на нашу думку, третій етап не можна вважати віховим для розвитку лізингових відносин, оскільки лізингові відносини в Україні лишаються в цей період ще недостатньо розвиненими, його переваги не оцінені повною мірою, а нормативно-законодавчі акти містять низку суперечливих положень.

Особливістю цього етапу є те, що він закінчується світовою фінансовою кризою 2008 року, яка спричинила занепад у багатьох галузях економіки. Зокрема, спостерігалось скорочення темпів росту лізингового ринку у зв'язку з кризовими явищами на фінансових ринках та в економіці, погіршенням доступу до кредитних ресурсів (що є основним джерелом фінансування лізингових операцій), падінням платоспроможності підприємств, призупиненням реалізації інвестиційних проектів. Багато в чому ці кризові явища були обумовлені недосконалістю законодавства про лізинг, а також механізмів оподаткування, кредитування, амортизації та страхування, монополієм становищем деяких лізингодавців на ринку лізингових послуг.

Останнім етапом, на нашу думку, є етап стабілізації, який починається з 2009 року і триває досі. Він характеризується поступовим відновленням лізингової діяльності в Україні, а самі лізингові компанії набагато активніше почали пропонувати юридичним особам різноманітні програми лізингу. Загалом, можна стверджувати, що лізингова галузь почала одужувати після фінансової кризи. Вже в 2010 році стрімко зростали обсяги нового бізнесу, загальний портфель існуючих угод з лізингу також продемонстрував стале зростання.

Для виконання завдань підготовки публікації, а саме — ідентифікації та аналізу сучасний стан лізингової галузі в українській державі, — нами здійснено дослідження стадії еволюції лізингових послуг.

Лізинг як фінансовий продукт у своєму ринковому житті проходить декілька етапів. Іноземні дослідники виділяють, як правило, шість етапів (стадій) розвитку лізингу, які проходить галузь від виникнення до зрілості: оренда; простий фінансовий лізинг; комплексний фінансовий лізинг; пакетування послуг (оперативний лізинг); стадія нових продуктів; зрілість [3].

Перша стадія (оренда) відома ще за прадавніх часів і не втратила своєї актуальності на сучасному етапі розвитку людства. Для неї притаманний короткотерміновий характер надання послуг (до 12 місяців), повний їх набір, повернення об'єкта оренди власнику по закінченню терміну дії контракту.

Друга стадія — простий фінансовий лізинг. Він виник та розвивався у самостійну фінансову послугу в середині XX ст. у Великобританії та США. Лізингоодержувач, виконавши умови договору та сплативши повністю лізингові платежі, отримує можливість купити за номінальною ціною предмет лізингу, який лізингодавець не прагне повернути назад. Для лізингоодержувача характерною є домінування психології власника. Лізингодавець обмежується переважно лише фінансуванням основного засобу через лізинг. Для простого фінансового ризику існує значний кредитний ризик. На даному етапі практично відсутній вторинний ринок. На цій стадії знаходяться Бангладеш, Нікарагуа, Румунія [5]. Зазначимо, що саме на цій стадії перебуває ринок лізингових послуг України.

На третій стадії (комплексний фінансовий лізинг) відбувається інтенсивний розвиток ринку лізингу, його обсягів та проникнення на ринок. Даний процес проявляється у появі великої кількості суб'єктів, що надають розширений комплекс послуг. Виробники та продавці основних засобів починають створювати свої лізингові компанії. Лізингодавці знижують маржу для лізингоотримувачів. Лізингоодержувачі отримують можливість вибору між викупом предмету лізингу або поновленням терміну лізингу. Державні органи починають активно проводити стимулюючу політику, регулювання лізингових відносин.

Особливістю даного етапу є зацікавленість лізингодавців у отриманні процентів, конкуренція на обсягах операцій. Лізингодавці починають надавати увагу доданий вартості. На цьому етапі знаходяться Індія, Пакистан, Панама, Перу, Сальвадор.

На етапі, коли у лізинговій галузі загострюється конкуренція і з'являється розвинутий вторинний ринок, формується четверта стадія (пакування послуг або оперативний лізинг). Для переважної більшості операційних лізингів притаманний повний комплекс послуг, який є вигідним для споживача.

Наголос ставиться на можливості повернення лізингоотримувачем основного засобу при завершенні терміну дії лізингової угоди. Лізингоодержувачі вправі висувати свої умови при підписанні угоди, на що змушені погоджуватися лізингодавці. Ця риса характеризує лізинг як готовий фінансовий продукт. На даній стадії розвитку лізингу перебувають: Аргентина, Бельгія, Бразилія, Данія, Естонія, Ізраїль, Індонезія, Ірландія, Італія, Колумбія, Мексика, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Польща, Росія, Словенія, Тайвань, Угорщина, Фінляндія, Франція, Чеська Республіка [5].

Еволюція у п'яту стадію (стадію нових продуктів) відбувається із наступним загостренням конкуренції, передачею технологій та творчим пошуком лізингодавців. Ускладненому лізингу притаманні різноманітні опції: завершення терміну лізингу, оновлення та продовження кредитів, оновлення технологій.

Все це покликане зробити лізингові відносини максимально гнучкими та пристосованими до різноманітних змін (фінансових, технологічних тощо). На цьому етапі виникають венчурний та комплексний лізинг, сек'ютиризація. До даної фази відноситься лізинговий ринок Австралії та Японії.

Завершальною стадією розвитку лізингу є шостий етап – зрілості, якому притаманне затихання, зменшення кількості запроваджених інноваційних продуктів. На збільшення обсягу лізингових угод впливає лише зростання економіки.

Даний етап приносить консолідацію лізингової галузі у вигляді поглинань, придбань, інвестиційних фондів, спільних підприємств. Із зниженням норми прибутку лізингодавці збільшують свою операційну ефективність, акцентуючи увагу на особливостях оцінки ризиків активів (замість проблем кредитування). Лізингодавці намагаються привабити клієнтів своїми знаннями техніки та технологій. Лізингові галузі знаходяться на цій стадії зрілості у Великобританії та США.

Проходження шести стадій життєвого циклу лізингової галузі притаманне окремій країні. Незважаючи на стадію, на якій знаходиться даний ринок, існують лізингові компанії, які займаються лише наданням певного виду послуг (фінансовий лізинг або оперативний лізинг, венчурний лізинг). Таке явище ми спостерігаємо в США. Водночас яскравим прикладом знаходження лише на одній із стадій є Корея (етап фінансового лізингу). Враховуючи світові інтеграційні процеси, можливості пришвидшеного обміну інформацією за допомогою прогресивних техніки і технологій, слід очікувати скорочення терміну проходження життєвого циклу лізингу [5].

Висновки з даного дослідження. Отже, ринок лізингових послуг в Україні знаходиться на початковому етапі свого розвитку, а саме на другій стадії – простому фінансовому лізингу. Проглядаються значні перспективи для розвитку даної сфери, але цей розвиток можливий лише за умов створення сприятливого економічного та правового середовища.

Досвід розвинутих країн, а також Польщі, Чехії, Угорщини, Росії ілюструє значне пожвавлення економічного зростання, оновлення основного капіталу в стислі строки за допомогою лізингу. На нашу думку, проаналізувавши особливості кожної стадії розвитку ринку лізингових послуг і розглянувши країни, які знаходяться на кожній зі стадій, стає зрозумілим, що для нашої країни розкриваються значні перспективи, і необхідно докласти максимум зусиль для переходу України на наступну стадію розвитку ринку лізингових послуг.

Список використаних джерел

1. Васильчишин О. Лізинг в Україні : минуле і перспективи /О. Васильчишин, О. Тулай // Світ фінансів. – 2006. — Вип. 3 (8). – С. 128-141.
2. Галецька Т.І. Лізинг в Україні: історичний аспект виникнення і становлення — [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.eprints.ua.edu.ua/1018/1/istorychnyi.pdf.

3. Зайцев О.В. Проблеми розвитку ринку лізингу в Україні та його поточний стан / О.В. Зайцев, О.В. Галахова, Х.Ю. Паращенко // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. — 2012. — № 3. — С.170-181.
4. Овчинникова В.Ф., Зубина С.В. Лизинг и коммерческий кредит (пер. з англ.) / В.Ф.Овчинникова, С.В.Зубина.— М.: ІСТ Сервіс, 1994.
5. Топішко Т.І. Життєвий цикл лізингу як фінансового продукту: світова еволюція та сучасний етап в Україні / Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки —[Електронний ресурс]. — Режим доступу: // <http://www.nbuv.gov.ua>.